

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Son 6 Jild 4

2024

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) - 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2024

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

Турсунов Равшан Нормуратович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Холикулов Ахмаджон Боймаҳамматович – тарих фанлари доктори, Ўзбекистон Миллий Университети;

Габриэльян Софья Ивановна – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Миллий Университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Насирходжаева Дилафруз Сабитхановна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Остонокулов Азамат Абдукаримович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент молия институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Ҳожаев Азизхон Саидалоҳонович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Фарғона политехника институти

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликов Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Саидова Камола Усканбаевна – фалсафа фанлари доктори, “Tashkent International University of Education” халқаро университети;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Ўроқова Ойсулув Жамолиддиновна – фалсафа фанлари доктори, доцент, Андижон давлат тиббиёт институти, Ижтимоий-гуманитар фанлар кафедраси мудир;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳасанов Шавкат Аҳадович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Бахронова Дилрабо Келдиёровна – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Мирсанов Ғайбулло Қулмуродович – филология фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАР:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлар номзоди, Тошкент давлат юридик университети;

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Хашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Қаюмова Насиба Ашуровна – педагогика фанлари доктори, профессор, Қарши давлат университети;

Тайланова Шохидат Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент;

Жуманиёзова Муҳайё Тожиевна – педагогика фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Ибрахимов Санжар Урунбаевич – педагогика фанлари доктори, Иқтисодиёт ва педагогика университети;

Жавлиева Шахноза Баходировна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети;

Бобомуротова Латофат Элмуродовна – педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Самарқанд давлат университети.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психологияси кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Шамшетова Анжим Караматдиновна – психология фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

Содиқова Шоҳида Мархабобевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атақулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари” электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

Науризбаева Нуржамал Қудайбергенова

TURKISTONDA OILA VA NIKOH MUNOSABATLARINING O'ZIGA XOS JIHATLARI VA ROSSIYA IMPERIYASI BOSQINIDAN KEYIN MINTAQADA YUZ BERGAN DEMOGRAFIK JARAYONLAR 14-22

Ortiqov Yosin Abdulboqiyevich

DUNGANSHUNOSLIK TADQIQOTLARI TARIXSHUNOSLIGI (1990-2023) 23-34

Бобожонова Феруза Хаятовна

СОВЕТ ҲОКИМИЯТИ ДАВРИДА ҚЎЙИ ВА ЎРТА ЗАРАФШОН ВОҲАСИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИ 35-40

Halimov Tal'at

XX ASRNING 20-30 YILLARIDAGI QULOQLASHTIRISH SIYOSATI VA UNING SALBIY OQIBATLARI (BUXORO VILOYATI MISOLIDA) 41-45

Ilhomov Ziyovutdin Adxamovich, Shukurov Rustam Jo'raqulovich

ALEKSANDR BEKOVICH-CHERKASSKIY EKSPEDITSIYASINING BA'ZI TAFSILOTLARI: EKSPEDITSIYANING BOSHLANISHI 46-54

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

MA'RIFATPARVARLARNING MATONATLI AYOLI XAYRINISO MAJIDXONOVA (1905-1937) HAYOTI VA FAOLIYATIGA CHIZGILAR 55-59

Жайнаров Обиджон Ҳамид ўғли

XX АСР 20-ЙИЛЛАРИДА ЎЗБЕКИСТОНДА АДВОКАТУРА ТИЗИМИДАГИ ЎЗГАРИШЛАР (ФАРҒОНА ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА) 60-64

Toshpo'latov Mamadali Zaynidin o'g'li

NUROTA TUMANI YOSHLARINI QO'LLAB-QUVVATLASH YUZASIDAN AMALGA OSHIRILGAN CHORA-TADBIRLARNING TARIXIY TAHLILI (2017-2024) 65-73

Umarov Baxtishod

SOMONIYLAR DAVRIDA BUXORODA ILM-FAN RIVOJI (TARIX VA TIBBIYOT MISOLIDA).. 74-79

Ўўлдошев Салимжон Валиевич

ИНТЕГРАЦИЯЛАШУВ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ХАЛҚ ЎЙИНЛАРИ 80-85

Askarov Azimjon Odiljon o'g'li

O'RTA OSIYODAGI ANGLIYA-ROSSIYA RAQOBATINING TARIXIY KONTEKSTI VA KATTA O'YIN SIYOSATINING VUJUDGA KELISHI 86-91

Eshchanov Hurmat Matnazarovich

O'ZBEKISTON HUDUDI BRONZA DAVRIDA TOPOGRAFIK XUSUSIYATLARNI ETNIK JARAYONLARI KARTOGRAFIYASI..... 92-95

Azamatova Gulmira Bayirbekovna

O'ZBEKISTONDA AHOLI MIGRATSIYASI VA UNGA TA'SIR ETGAN IJTIMOYIYQIQTISODIY

OMILLAR	96-100
<i>Raimov Mamasoat Safar o'g'li</i> ESKI TERMIZ HAQIDA TARIXIY MA'LUMOTLAR	101-105
<i>Usmanov Jahongir Xo'jaqulovich</i> MARKAZIY OSIYO TARIXSHUNOSLIGIDA ILK ILMIY QARASHLARNING SHAKLLANISHI	106-109
<i>Usmanova Inobat Ibragimovna</i> PROCESSES OF GEOGRAPHICAL LOCATION OF THE IRON AGE POPULATION OF UZBEKISTAN	110-115
<i>Bekmirzayev Islomjon Ibrohim o'g'li</i> O'RTA G'OVASOY HUDUDI QADIMGI DAVR AHOLI TURAR-JOYLARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR	116-120
<i>Gadoyev Dadaxon Xayrulloevich</i> BUXORDAGI "MASJIDI BALAND" MASJIDI QURILISHI VA TARIXI	121-125
<i>Rajabova Sabohat Bobirovna</i> IQTISODIY HAYOTDA TADBIRKOR AYOLLARNING TUTGAN O'RNI (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	126-132
<i>Aloxunov Alisher Ahmadjonovich</i> ARXELOGIYADA GEOGRAFIK AXBOROT TIZIMLARIDAN FOYDALANISHNING ASOSIY IMKONIYATLARI XUSUSIDA	133-138
<i>Sharopov Saidusmon Saidaxmadovich</i> XIX ASR OXIRI VA XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGINING JANUBISHARQIY HUDUDI SHAHARLARI, XUSUSAN QARSHI, SHAHRISABZ VA KITOB SHAHARLARINI RUS TARIXCHILARI ASARLARIDA YORITILISHI	139-144
<i>Axmedova Gulchehra O'skinovna</i> SHEROBOD VOHASI NOMODDIY MADANIYATI DURDONALARI	145-149
<i>Abduraximov Husniddin</i> O'ZBEKISTON VA AVSTRIYA RESPUBLIKASI O'RTASIDA INVESTITSIYAVIY, HUQUQIY HAMDA ILM-FAN SOHASIDA HAMKORLIKNING MUSTAHKAMLANISHI	150-158
<i>Turopova Mohidil Turdiyevna</i> O'ZBEKISTON JUNUBIY HUDUDLARI TOPONIMIKASINING TABIAT BILAN BOG'LIQLIGI VA URF-ODATLARINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	159-163
<i>Annayeva Zarifa Musurmonqulovna</i> EKOLOGIK HOLATNI BARQARORLASHTIRISHNING ASOSIY YO'NALISHLARI	164-168
<i>Ahmadov Xurshid San'atovich</i> "CHIG'ATOY IMLOSI" VA MILLIY ZIYOLILAR	169-175
<i>Axmadova Nafisa Axmad qizi</i> O'ZBEKISTON VA GERMANIYA MADANIY ALOQALARINING RIVOJLANISHI	176-179

<i>Жумаева Шоҳида Чориевна</i> МУСТАҚИЛЛИК ДАВРИДА ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИНИНГ РИВОЖЛАНИШИ	180-186
<i>Elmuratova Umida Farxadovna</i> TA'LIM IMKONIYATLARINI KENGAYTIRISHNING GENDER TENGLIGINI TA'MINLASHGA TA'SIRI	187-191
<i>Nazarov Otabek Muzrobovich</i> XX ASRNING 80-YILLARI QATAG'ONLIK SIYOSATINING SURXONDARYODAGI IJTIMOYIY- IQTISODIY JARAYONLARGA TA'SIRI	192-197
<i>Kupaysinov Ismoyiljon Ahmadjanovich</i> 1950-1990 YILLARDA ANDIJON OBLASTI JAMOAT TRANSPORTI FAOLIYATI VA UNDAGI AYRIM MUAOMMOLARNI MATBUOTDA YORITISHI ("KOMMUNIST" GAZETASI MATERIALLARI MISOLIDA)	198-202
<i>Oripova Laylo Zafarovna</i> O'ZBEKISTON YOZUVCHILAR UYUSHMASI FAOLIYATI TARIXIGA NAZAR	203-207
08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI	
<i>Magsud Azad Guliyev</i> OZARBAYJONDA YASHIL ENERGIYAGA O'TISH: SO'ROQ NATIJALARINI TAHLIL QILISH	208-214
<i>Глазова Марина Викторовна</i> ВКЛАД «ЗЕЛЕНОВОГО» УЧЁТА В ФИНАНСОВОМ МЕНЕДЖМЕНТЕ В УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ КОМПАНИЙ ЭНЕРГЕТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В УЗБЕКИСТАНЕ: МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ	215-231
<i>Oratov Jaxongir Jurayevich</i> RAQAMLI INNOVATSIYALAR DAVRIDA MOLIYAVIY BARQARORLIKNI VAHOLASHDA EKONOMETRIK MODELLAR	232-238
<i>Шадиева Дилдора Хамидовна</i> БАНК СОҲАСИГА РАҚАМЛАШТИРИШ ЖАРАЁНЛАРИНИНГ ТАЪСИР	239-243
<i>Umronov Eldorbek Sodirovich</i> TURISTIK KORXONALARDA TADBIRKORLIK FAOLIYATI RAQOBATBARDOSHLIGINI VAHOLASH	244-255
<i>Sattarov Umirzoq Normengovich</i> MINTAQANI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TRANSFORMATSIYALASH JARAYONI... ..	256-262
<i>Хамдамов Шавкат Комилович</i> СОЦИАЛЬНАЯ ЗАЩИТА И БОРЬБА С БЕДНОСТЬЮ: СТРАТЕГИИ ФИНАНСИРОВАНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ	263-267
<i>Хайитов Жамшид Холвоевич</i> ИҚТИСОДИЁТДА ОБОДОНЛАШТИРИШ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ – ДАВР ТАЛАБИ	268-272
<i>Xurramov Azamat Fayzullayevich</i> BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA UY XO'JALIGI SEKTORINING O'RNI VA AHAMIYATI	273-278

Алимханова Нигора Алимхановна
 ТОВАР-МОДДИЙ ЗАХИРАЛАР АУДИТИДА ТАҲЛИЛИЙ АМАЛЛАРНИ ҚЎЛАШ 279-287

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

Жумаев Ойбек Маратович
 О‘ЗБЕКИСТОНДА КАМБАГ‘АЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ ДИНАМИКАСИНИНГ ИЖТИМОИЙ-СИЙOSIY
 ИНАТЛАРИ 288-296

Наврўзова Гулчеҳра Нигматовна
 ХОЖА АҲРОР ТАЪЛИМОТИДА ИНСОНИЙ ҲАҚИҚАТ МАСАЛАСИ 297-302

Хайридинов Аббосхон Анварович
 ҒАРБ МАДАНИЯТИНИ ОММАЛАШИШИГА ИЧКИ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ 303-311

Мухамеджанова Лалихон
 АХЛОҚНИНГ ЖАМИЯТДАГИ ТРАНСФОРМАЦИОН ВА БАРҚАРОРЛАШТИРУВЧИ
 ФУНКЦИЯЛАРИ 312-317

То‘ева Муҳаййо Шuhrat qizi
 О‘ЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASINING YANGILANISH JARAYONIDA XOTINQIZLAR INNOVATSION
 ТАФАККУРИНИ OSHIRISH VA FAOLLASHUVI BORASIDAGI SIYOSATI:UMUMNAZARIY
 ТАHLILLAR..... 318-322

Ro‘zimurodov Siroj Madatovich
 OILANING IJTIMOIIY-IQTISODIY MUNOSABATLARNI SHAKLLANTIRISHDA MA’NAVIY-
 AXLOQIY TARBIYANING TA’SIRI 323-326

Ravshanov Ulug'bek Rahbarovich
 AXBOROT GLOBALLASHUVI SHAROITIDA YOSHLARDA MILLIY O‘ZLIKNI TARBIYALASH
 MASALALARI 327-332

Allayarova Marxabo Mavlanovna
 SHAXS BADIY IJODINI SHAKLLANTIRISHNING ESTETIK MUAMMOLARI VA
 MA’NAVIYAT 333-337

Хашимов Шерахон Жўрахонович
 ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚАРО ИМИДЖИНИНГ ЮКСАЛИШИДА ТИББИЁТ ТУРИЗМИНИНГ
 ТУТГАН ЎРНИ..... 338-342

Soatov Rasul Muxitdinovich
 BOBORANIM MASHRAV HAYOTI VA IJODIDA TASAVVUFGA DOIR QARASHLAR
 TAHLILI 343-348

Ashurov Navfal Burxonjon o‘g‘li
 MOVAROUNNAHR MIQYOSIDA NASAF SHAHRINING ILMIIY-MADANIY ASOSLARI 349-352

Ўразалиева Гулшада Бекнўлатовна
 ГЕНДЕР ТЕНГЛИКНИ ТАЪМИНЛАШ - ЯНГИ ЎЗБЕКИСТОН СТРАТЕГИЯСИНИНГ УСТУВОР
 ЙЎНАЛИШИ 353-358

Xudaynazarov Samad Xudayberdiyevich, Turgunov Azim Turgunovich
 JAMIYATNING MA’NAVIY - IJTIMOIIY RIVOJLANISHIDA O‘ZBEK XALQI MILLIY
 QADRIYATLARINING O‘RNI 359-364

<i>Suvanov Ilhom Abdixalilovich</i> AXBOROT-MAFKURAVIY TAHDIDLARGA QARSHI KURASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG'RIKENGLIKNI TA'MINLASHNING AHAMIYATI	365-371
<i>Axmedova Dilrabo Sa'dullayevna</i> SHARQ ALLOMALARI ASARLARIDA OILA VA TARBIYA MASALALARI	372-376
<i>Kayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUNNING JAMIYAT VA IJTIMOYIY TARAQQIYOT TO'G'RISIDAGI QARASHLARI	377-381
<i>G'ulomov Obid G'ayratovich</i> YOSHLAR MA'NAVIY KAMOLOTIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOYIY-MADANIY OMILLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	382-385
<i>Панжиев Сухроб</i> ГЛОБАЛЛАШУВ ВА ҒОЯВИЙ ТАҲДИДЛАР ДАВРИДА ҲАҚИҚАТ ТУШУНЧАСИНИНГ АҲАМИЯТИ	386-391
<i>Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna, Azimova Charos Azamatovna</i> “ETNOS”, “MILLAT” TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMIY- NAZARIY TAHLILI	392-398
<i>Amanov Alisher Kaxramonovich</i> VAQTNI ILMIY JIHATDAN TAHLIL QILISH HAMDA UNI FALSAFIY VA MADANIY NUQTAI NAZARDAN O'RGANISH	399-404
10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI	
<i>Пайзибаева Мадинахон Собиржон қизи</i> БРИТАНИЯ ХАЛҚ ЭРТАКЛАРИНИНГ ШАКЛЛАНИШИДА КЕЛЬТ МИФОЛОГИЯСИНИНГ ТАЪСИРИ ВА ЎРНИ	405-409
<i>Tevosyan Gayane Arturovna</i> O'ZBEK VA RUS TILI GRAMMATIKASINING QIYOSIY TIPOLOGIYASI	410-417
<i>Boynazarov Islom Abduxalimovich</i> INGLIZ TILIDAGI FALSAFIY TERMINLARDA SINONIMIYA HODISASI	418-421
<i>Bahriddinova Yulduzxon Bahriddin qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI BOTANIK TERMINLARNING NOMINATIV TAHLILI VA BINAR NOMLANISHI	422-426
<i>Javliyev Mansurbek Odil o'g'li</i> KONSEPT TUSHUNCHASINING HOZIRGI ZAMON LINGVISTIKASIDA TUTGAN O'RNI VA AHAMIYATI	427-431
<i>Ruziyev Xusniddin Baxritdinovich</i> PARALLEL KORPUSLARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	432-436
<i>Rahimova Shahnoza Palvannozirovna</i> INGLIZ TILIDAGI IBORALARNI O'RGANISHDA TARJIMA MUAMMOLARI	437-442
<i>Muhamadiyev Timur Urazovich</i> INGLIZ TILIDAGI OAVDA OMMAVIYLASHMAGAN IBORALARDAN FOYDALANISH	443-446

<i>Панжиева Насиба Нармахматовна</i> ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ	447-451
<i>Умирова Дилфуза Суюновна, Асадов Шухрат</i> ОБРАЗОВАНИЕ ЯВЛЯЕТСЯ НЕОТЪЕМЛЕМОЙ И НЕПРЕРЫВНОЙ ЧАСТЬЮ ПРАВ И ИНТЕРЕСОВ ЧЕЛОВЕКА	452-456
<i>Ибрагимова Мохира Муратовна</i> ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПСИХОЛОГИЗМ И ЕГО ФУНКЦИИ В ТВОРЧЕСТВЕ ВИРДЖИНИИ ВУЛЬФ	457-464
<i>Тойчиева Насибахон Суранбаевна, Ткебучава Ирина Георгиевна, Темирова Шоира Гайбуллаевна</i> АКТУАЛЬНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В ИЗУЧЕНИИ ИСТОРИИ ЛИНГВИСТИКИ	465-477
<i>Nurimova Diyora</i> LIRIK DISKURS VA UNING MOHIYATI	478-482
<i>Axmadjonova Mohinur Iqboljon qizi</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILIDA NUTQ AKTLARINING SEMANTIK TUZILISH TAHLILI	483-491
<i>Jumanazarov Shukurali Tashmamatovich</i> KORPUS TUZISH TEXNOLOGIYASI.....	492-495
<i>Samadova Oydin Ilxomjon qizi</i> FRAZEOLOGIK BIRLIK TUSHUNCHASI HAMDA UNING QO'LLANILISHI	496-500
<i>Xatrayeva Rano Rajabovna</i> XX ASR INGLIZ ILMIY FANTASTIKASINI TARJIMA QILISH XUSUSIYATLARI	501-505
<i>Ermatov Ixtiyor, Mamatqulov Azizbek</i> A.HOJIYEVNING TERMINOLOGIK LUG'ATLARI XUSUSIDA	506-510
<i>Muxtorova Moxlaroyim</i> INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDA TANBEH BERISHNI BILDIRUVCHI BIRLIKLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	511-517
<i>Abdullayeva Nilufar Ramazonovna, Aliqulova Rohila</i> O'SIMLIK NOMLARI BILAN BOG'LIQ TARBIYAGA OID MAQOL VA MATALLARNING CHOG'ISHTIRMA TAHLILI	518-521
<i>Носирова Мубина Олимовна</i> СПЕЦИФИКА ОТРАЖЕНИЯ АНТРОПОЦЕНТРИЧЕСКИХ ПОСЛОВИЦ В СЛОВАРЯХ РАЗНОСИСТЕМНЫХ ЯЗЫКОВ	522-528
<i>Xasanov Zafar Baxtiyorovich</i> ZAMONAVIY TILSHUNOSLIKDA SPORT ATAMALARINI O'RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI	529-534
<i>Рахматов Бекзод Уктам угли</i> СОЦИАЛЬНО-ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПОНЯТИЯ «УЧИТЕЛЬ»	535-539

Yaxyoyev Fayzullo muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA ALISHER NAVOIY LIRIKASIGA DOIR MATNSHUNOSLIK
BILAN BOG'LIQ TALQINLAR..... 540-546

Otajonova Dildor Baxtiyarovna
KORPUS TURLARINING LINGVISTIKA SOHASINI TARAQQIY ETTIRISHDAGI
AHAMIYATI 547-551

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович
МАЪНАВИЙ ЗИЁН КОМПЕНСАЦИЯСИ МИҚДОРINI АНИҚЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА
АМАЛИЙ МАСАЛАЛАРИ 552-559

Fayzullayev Aslbek Ulug'bek o'g'li
MULKNI QASDDAN NOBUD QILISH YOKI UNGA ZARAR YETKAZISH UCHUN JINOIY
JAVOBGARLIKNI TAKOMILLASHTIRISHNING AYRIM MASALALARI 560-564

Элмуродов Ҳусан Элмуродович
МЕҲНАТНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ СОҲАСИДА ЎҚУВДАН ҲАМДА БИЛИМ ВА
КЎНИКМАЛАРИ ТЕКШИРУВДАН ЎТМАГАНДА ИШДАН ЧЕТЛАШТИРИШ..... 565-572

Аслонова Лайло Олимовна
ИЛМИЙ ХОДИМЛАР ҲУҚУҚИЙ МАҚОМИНИ БЕЛГИЛАШНИНГ АЙРИМ
МАСАЛАЛАРИ 573-583

Файзиева Гулрух Мухаммади кизи
НЕКОТОРЫЕ ПОНЯТИЯ В СФЕРЕ ГАРАНТИИ ПРАВО НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ
ЖИЛИЩА 584-588

Ибрагимова Сабина Эркиновна
К ВОПРОСУ О СОВЕРШЕНСТВОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНЫХ МЕХАНИЗМОВ В СФЕРЕ
ДОСУДЕБНОГО УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН..... 589-593

Tosheva Maftuna Anvar qizi
AXLOQQA QARSHI JINOYATLARNING JINOYAT-HUQUQIY JIHATLARI 594-600

Халилов Дониёр Нортажиевич
КОНСТИТУЦИОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ПРАВ И
СВОБОД В СОЦИАЛЬНОМ ГОСУДАРСТВЕ 601-607

Файзуллаева Нигорахон Равшановна
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ДОГОВОРА В СИСТЕМЕ МЕЖДУНАРОДНОГО
КУЛЬТУРНОГО ПРАВА 608-618

13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI

Saydillayeva Mehrinaz Bahodir qizi
OLIY TA'LIM TIZIMIDA TA'LIM DASTURLARINI LOYIHALASHTIRISH ASOSIDA PEDAGOGIK
TA'LIM METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH ASOSLARI 619-626

Ubaydullaeva Jamila Hurramovna
DARS TURLARI VA DARSNI REJALASHTIRISHGA NISBATAN YONDOSHUVLAR 627-631

- Ro'ziyeva Nazira Yodgorovna, Panjjeva O'g'ilshod Baxodir qizi, Jo'raev Baxodir Norbo'tayevich*
O'QUVCHILARGA TABIATNI ASRASH VA EZOZLASHNI "YASHIL MAKON" MILLIY
TEKNOLOGIYA LOYIHASI ASOSIDA AMALIY ANJUMANLAR ORQALI OLIB BORISH 632-640
- Юлдошев Рустам Дилшод угли*
РОЛЬ ПРАГМАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ В ИЗУЧЕНИИ ЯЗЫКА И КОММУНИКАТИВНОМ
ПРОЦЕССЕ 641-645
- Razzakov Baxrom Abdug'afurovich*
BO'LAJAK MUHANDISLAR UCHUN OG'ZAKI MULOQOT KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH:
INGLIZ TILI DARSLARIDA TRANSPORT TERMINOLOGIYASINI
O'RGANISHGA MISOLIDA..... 646-650
- Salimova Shahlo Sayfulloyevna*
TA'LIM TIZIMIDA XAVFSIZ MUHITNI YARATISH MUAMMO VA ISTIQBOLLARI 651-656
- Kuchkarova Arofathon*
MATEMATIKA DARSLARIDA INNOVATSION TEKNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH
(GEOGEBRA DASTURI MISOLIDA) 657-661
- Radjabova Gulnoza Giyosiddinovna*
YOZISH BO'YICHA KO'RSATMALARNI TAKOMILLASHTIRISHDA ZAMONAVIY AMERIKA
INGLIZ TILI KORPUSINING (COCA) ROLI 662-669
- Sharifov Muxriddin Kamoladdin o'g'li*
PROFESSIONAL TA'LIM MUASSASALARIDA MAXSUS FANLARNI O'QITISH
ISTIQBOLLARI 670-675
- Saidova Surayyo Yarqulovna*
NOFILOGIK TA'LIM YO'NALISHI TALABALARI O'QISH KOMPETENSIYASINI
RIVOJLANTIRISHDA SOHAVIY MATNLAR XUSUSIYATLARI VA MATN TANLASH
TAMOYILLARI 676-686
- Djalolov Furqat Fattohovich*
UMUMIY O'RTA TA'LIM MAKTABLARIDA INGLIZ TILI TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISH
VA SIFATINI YAXSHILASH YO'LLARI 687-691
- Niyazova Minara Baxramovna*
TEKNIKA OLIY O'QUV YURTLARIDA TALABALARNI FRANSUZ TILIGA QIZIQTIRISHNING
O'ZIGA XOS JIHATLARI..... 692-697
- Amrillayev Husniddin Ashrab o'g'li*
OLIV TA'LIMDA VIRTUAL LABORATORIYALARDAN O'QUV JARAYONIDA FOYDALANISHNING
PEDAGOGIK JIHATLARI 698-702
- Boboyeva Zarifa Jahonqulovna*
SPORT TAYYORGARLIK JARAYONLARINING ADAPTIV MEXANIZMLARI..... 703-708
- O'rozov Shahobiddin Ziyadullayevich*
AMIR TEMUR VA TEMURIYLAR DAVRIDA DAVLATNI BOSHQARISH TAMOYILLARI..... 709-713
- Muxtshamova Parvina Zahitovna*
ESL DARSLARIDA HAQIQIY MATERIALLARDAN FOYDALANISH 714-716

Received: 20 May 2024
Accepted: 30 May 2024
Published: 19 June 2024

Article / Original Paper

THE ESSENCE OF THE CONCEPTS "ETHNOS", "NATION" AND THEIR SCIENTIFIC-THEORETICAL ANALYSIS

Matnazarova Muhayyo Akhmetjanovna

Tashkent University of Architecture and Civil Engineering, department of Uzbek language and literature teacher

matnazarova2020@mail.ru

Azimova Charos Azamatovna

Tashkent University of Architecture and Civil Engineering Department of Uzbek language and literature senior teacher

Abstract. This article discusses modern concepts, theories regarding the emergence, content, formation, development of the concepts of "nation" and "ethnicity", the structure of the concept of "nation" and the forms of their manifestation, various aspects and dialectics. Issues of relations have been scientifically studied, in this regard, foreign and national research, the researched scientific opinions have been systematized, conclusions and recommendations have been developed on this matter.

Key words: ethnicity, nation, ethnocultural processes, primordialist approach, instrumentalist approach, constructivist approach.

"ETHNOS", "MILLAT" TUSHUNCHALARINING MAZMUN-MOHİYATI VA ULARNING ILMİY- NAZARIY TAHLILI

Matnazarova Muhayyo Axmetjanovna

Toshkent Arxitektura va Qurilish Universiteti, O'zbek tili va Adabiyoti kafedrası o'qituvchisi

Azimova Charos Azamatovna

Toshkent Arxitektura va Qurilish Universiteti, O'zbek tili va Adabiyoti kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada "millat" "etnos" tushunchalarining paydo bo'lishi, mazmuni, shakllanishi, rivojlanishiga oid zamonaviy konsepsiyalar, nazariyalar, "millat" tushunchasi tuzilmasi va ularning namoyon bo'lish shakllari, farqli jihatlari va dialektik aloqadorlik masalalari, bu borada xorijiy va milliy doiradagi izlanishlar ilmiy o'rganilgan, tadqiq etilgan ilmiy fikrlar tizimlashtirilib, bu borada tadqiqot doirasida xulosa va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: etnos, millat, etnomadaniy jarayonlar, primordialistik yondashuv, insturamentalistik yondashuv, konstruktivistik yondashuv

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V4I6Y2024N59>

Kirish. Bugungi globallashuv sharoitida etnomadaniy jarayonlarni tadqiq etish muhim ahamiyat kasb etadi. Boisi, global olamda kechayotgan turli ijtimoiy-siyosiy muammolar

zamidida millat, milliy mentalitet, o'zlikni anglash masalalari dolzarb vazifa hisoblanadi. Etnomadaniy jarayonlar, bugungi xalqlar etnomadaniyatida kechayotgan evolyutsion jarayondagi milliy o'ziga xoslikka qarama-qarshi bo'lgan "global zamonaviylashuv" esa milliy ma'naviyatni parokanda bo'lishiga zamin yaratadi. Shu o'rinda, milliy ma'naviyatning tashqi ta'sirlar orqali yemirilishi, nafaqat ma'naviyatni, balki millatni millat sifatida yo'qolish xavfini vujudga keltiradi. Zero, etnomadaniyatni asrash orqali milliy mentalitetini boyitish evaziga millatni asrab qolish mumkin.

Bugungi kunda biz yashayotgan zamonda turli-tuman xalqlar o'z milliy-etnik madaniyati va an'analari bilan boshqalardan ajralib turadi. O'z navbatida, har bir etnik birlik o'ziga xos shakllanish va etnik rivojlanish tarixiga ega. Tadqiqotchi N.Konrad ta'biri bilan aytganda: "...har bir xalq, son jihatidan katta yoki kichik bo'lishidan qat'iy nazar, takrorlanmas xususiyatlarni o'zida mujassam etgan, o'ziga xos tarixga ega. Hatto, aytish mumkinki, insoniyat tarixi ana shunday kichik xalqlar tarixidan ham ibtido oladi" [1].

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Etnomadaniyatda "etnos" va "millat" tushunchalarining ilmiy va metodologik tahliliga tadqiqotchilar tomonidan alohida e'tibor qaratiladi. Bu borada, ijtimoiy-gumanitar fanlar nuqtayi nazaridan etnos, etnik birlik muammosi doirasida primordialistik, insturamentalistik va konstruktivistik yondashishlar orqali tahlil etilgan.

Primordialistik yondashuv – ushbu konsepsiyada "etnos" va "millat" tushunchalarining substansional va essenzialistik yoki tarixiy ildizlarini tahlil qilish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Etnomilliy konsepsiyalar orasidagi primordializm (ingliz. primordial – boshlang'ich, dastlabki, azaliy) paradigmada etnos va millat identifikatsiyasi tabiat yoki jamiyatda obyektiv asosga ega bo'lgan aniq fenomenlar tahliliga alohida e'tibor qaratiladi. Primordializm oqimi ikki yo'nalishga bo'linadi: tarixiy-evolyutsion va sotsiobiologik yo'nalish. Bunda etnos (yunon. ethos – guruh, qabila, xalq) ijtimoiy-tarixiy va madaniy jarayonlar natijasida shakllangan ijtimoiy guruhning o'ziga xos turi yoki urug', qabila, elat va millat shakllarida namoyon bo'luvchi fenomen sifatida talqin qilinadi. Tarixiy-evolyutsion yo'nalish rivojlanishida akademik U.Bromley olib borgan tadqiqotlari orqali "etnik birlik" tushunchasi, etnik birlikning davrlarga bo'linishi, etnik alomatlar va boshqa shu kabi masalalar borasida qator yangi ilmiy-falsafiy qarashlarni ilgari suradi [2].

Shuningdek, bu nazariya etnik ziddiyatlarni tabiat qonuniyati sifatida baholaydi. Bu mashhur ingliz olimi Tomas Gobbsning "inson – insonning bo'risi" tamoyilidan kelib chiqadigan "bitmas-tuganmas" mojarolar va ular orasidagi raqobatni anglatuvchi omillarni bildiradi. Tomas Gobbs primordializm raqobatbardosh dunyoda etnik o'ziga xoslik masalasi o'z naslini davom ettirish uchun doimiy bahs va munozara markazida bo'ldi, degan asosiy xulosani ilgari suradi.

Insturamentalistik yondashuv – tarafdorlari 1970-yillar o'rtalarida G'arb etnologiyasi doiralarida vujudga kelgan, etnosga hokimiyat va mavqe uchun kurashda qo'llaniladigan vosita sifatida, har bir etnosga xoslik ular orasida raqobat va kurashning keskinlashuvi omillari sifatida qarashadi. Mazkur yondashuvning tarafdorlari D.Govorich, Dj.Rotshild, Dj.Naujel va boshqalar. Instrumentalizm nuqtayi nazaridan, etnoslar umumiy qiziqishlar asosida birlashgan guruh, siyosiy jabhada umumiy maqsadlarga erishish vositasidir. Unga muvofiq, ijtimoiy-siyosiy jabhada ustuvorlikka jamoaviy intilish vositasi, turli ko'rinishdagi etnik mobilizatsiya esa ijtimoiy xatti-harakatlarni belgilovchi, uyushtiruvchi, u yoki bu moddiy omillarni qo'lga

kirituvchi, yordam beruvchi kuch sifatida talqin qilinadi [3].

Konstruktivistik yondashuv – etnik muammolarni o‘rganishdagi uch asosiy nazariy yondashuvlardan yana biri – konstruktivizm hisoblanadi. Konstruktivizm etnik o‘zlikni anglashni asosan ijtimoiy omil bilan bog‘liq ekanligini talqin etadi. Etnik o‘ziga xoslik gendan keluvchi muqarrar va o‘zgarmas emas, balki bir necha sabablarga ko‘ra (urushlar, mustamlaka, globallashuv, integratsiyalashuv, migratsiya kabilar) o‘zgaruvchan hisoblanadi. Konstruktivizmning bir ko‘rinishi bo‘lgan institutsionalizm etnik muammolar kelib chiqishini davlat institutlarining qanchalik sog‘lom va demokratik, resurslarning teng va adolatli taqsimoti amalga oshirilishi bilan bog‘lashadi.

Konstruktiv yondashish tarafdorlari R.Bart, R.Jekson, B.Anderson, R.Burd‘ye, Y.Gellner hisoblanadi. Mazkur nazariya etnik munosabatlarda nafaqat etnos, insonlar jamoasi, balki e‘tiqodi, tabiiy va madaniy jihatdan biri-biriga bog‘liq ijtimoiy-madaniy fenomen sifatida talqin etiladi. Unda munosabatlar barqarorligini ta‘minlash ko‘proq ziyolilar, yozuvchi-faylasuflarga, ya‘ni ijtimoiy-madaniy omillarga bog‘liqligi ta‘kidlanadi [4].

Adabiyotlar tahlili va metodologiyasi. Etnos atamasi juda keng va tor ma‘noda ham ishlatiladi: O‘zbekiston xalqi, Amerika xalqi shular jumlasidan. Kichik kishilar guruhiga nisbatan ham “xalq” iborasi qo‘llaniladi. Etnologiya fanida etnosni belgilovchi bir qancha mezonlar mavjud: hudud, til, iqtisod, madaniyat, tarixiy qismatning umumiyliigi, ong, etnosning uyushqoqligi muayyan davlat doirasida bo‘lishi, o‘z etnik nomi (etnonimi)ga ega bo‘lishi, diniy e‘tiqodning umumiyliigi va boshqa shu kabilardir.

O‘zining metodologik yondashuvi va tadqiqot aspektidan kelib chiqib, zamonaviy fanda etnos bilan bog‘liq turli qarash va maktablar shakllangan. Bular qatoriga:

- Mashhur turkiyshunos olim L.Gumilevning passionar nazariyasi;
- Nazariyotchi rus akademigi U.Bromleyning dialistik konsepsiyasi;
- N.Chebaksarov va S.Arutyunovlarning etnos bilan bog‘liq informatsion konsepsiyasi;
- G.Markova va V.Rimenovalarning tizimli-statistik yoki komponentli nazariyasi;

Demak, aytish mumkinki, hozirgi kunga qadar “etnos” tushunchasi ta‘rifi bo‘yicha ham fanda yagona fikr mavjud emas. XX asr 20-yillarida rus etnografi S.Shirokogorov (1887–1939) tomonidan etnos atamasiga ilk bora quyidagicha ta‘rif berilgan: “etnos – bir tilda so‘zlashuvchi, kelib chiqishi bir ekanligini tan oluvchi, urf-odatlar majmuasi hamda umumiy turmush tarziga ega bo‘lgan kishilar guruhi” [5].

XX asr 60-70 yillariga kelib, etnos nazariyasiga oid qarashlarda yangi bosqich boshlangan. Sobiq Ittifoq nazariyotchilaridan R.Kushner (Knishev), S.Tokarev, N.Chebaksarov, U.Bromley, V.Kozlovlar etnosga o‘ziga xos ta‘rif berishgan. Ayniqsa, bu borada U.Bromleyning fikrlari e‘tiborga molik. Uning “Etnos va etnografiya”, “Etnografiyaning zamonaviy muammolari”, “etnos nazariyasidan ocherklar” kabi asarlarida etnos nazariyasiga doir mavjud ilmiy qarashlar tahlil qilingan. Natijada, nazariy etnografiyada “Bromley konsepsiyasi” yoki “etnosning dialistik nazariyasi” deb ataluvchi konsepsiya paydo bo‘ldi. Bu konsepsiya uning 1983-yilda nashr etilgan “Очерки теории этноса” (“Etnos nazariyasidan ocherklar”) nomli monografiyasida to‘laligicha o‘z ifodasini topgan [6].

U.Bromley keng ma‘nodagi etnos yoki etnoijtimoiy tuzilmaga ta‘rif beradi: “Etnik ko‘rinishning ijtimoiy-iqtisodiy holat bilan mustahkam aloqadorligini alohida ta‘kidlash kerak, qaysiki, ular o‘zaro bog‘liq. Etnos agar yagona (umumiy) bir davlat tarkibida mavjud bo‘lsa, ushbu o‘zaro aloqadorlik yanada muhim. Bu holatda tarkib topayotgan o‘ziga xos tuzilma

nafaqat hududiy-siyosiy, balki ijtimoiy-iqtisodiy umumiylikka ham ega bo'ladi"[6]. Umuman olganda, U.Bromleyning fikricha, etnos – aniq bir hudud, til, kelib chiqishi, madaniyat umumiyliigi, o'z-o'zini etnik anglash va o'z etnik nomi (etnonimi)ga hamda o'ziga xos turmush tarziga ega bo'lgan kishilar guruhi.

E'tiborli tomoni shundaki, U.Bromley "etnos" tushunchasini bir vaqtning o'zida ham tor ma'noda, ham keng ma'noda tushunmoq kerak, degan fikrni o'rtaga tashladi. Olim tor ma'nodagi "etnos" tushunchasini ayni vaqtda, "etnikos", keng ma'nodagi "etnos" tushunchasini esa "etnoijtimoiy tuzilma" deb ataydi. Uning fikricha, tor ma'nodagi etnos yoki etnikos – o'ziga xos barqaror madaniyat (xususan, til), psixika hamda etnik o'z-o'zini anglash va o'z etnik nomiga (etnonimiga) ega bo'lgan kishilarning tarixan tarkib torgan guruhidir. Keng ma'nodagi etnosga yoki etnoijtimoiy tuzilmaga nafaqat hududiy-siyosiy, balki ijtimoiy, iqtisodiy umumiylik ham kiradi. Bunga misol tarzida o'zbek xalqini oladigan bo'lsak, mazkur nazariya tarafdorlarining qarashlariga ko'ra, butun Yer sharida yashovchi o'zbeklar etnikos bo'lsa, O'zbekiston hududida yashovchi o'zbeklar esa etnoijtimoiy organizm hisoblanadi.

Etnos shakllanishidagi eng muhim alomatlardan biri mazkur etnosga mansublikni idrok etish, ya'ni etnik o'zlikni anglash hissi ham kiradi. Etnik o'zlikni anglash hissi mazkur xalqqa tegishli fuqarolar tomonidan o'zlarining kelib chiqish tarixi va tarixiy taqdirleri umumiyliigi to'g'risidagi tasavvurlar asosida shakllanadi. Hatto, misol uchun, ma'lum bir qism o'zbeklar, ruslar, yahudiylar, armanlar, polyaklar turli mamlakatlarda yashasalar-da, o'zlarini tarixiy vatanlaridagi etnik jamoalari bilan bog'laydilar. Bundan tashqari, har bir etnik jamoaga mansub kishilar o'zlarini boshqa guruhga mansub odamlardan "biz" va "ular" degan antitezis asosida ajratib talqin qiladilar [7].

Muhokama. Ilmiy adabiyotlarda "etnos" tushunchasi va hodisasiga o'ttizga yaqin ta'riflar uchrasa-da, ularda yaqinlik, mushtaraklik mavjud. Ya'ni, "Etnos – bir tilda so'zlashuvchi, o'zlarining bir xil kelib chiqishi va mushtarak shakllanish jarayonini tan oluvchi, boshqa xalqlardan farq etuvchi qator urf-odat va an'analarga ega bo'lgan kishilar guruhi" [6].

Akademik A.Asqarov fikricha, etnos – biologik hosila emas, balki ijtimoiy hodisadir. U kishilik taraqqiyotida ma'lum bir bosqichning hosilasidir. Etnos so'zining shakllanish jarayonida, ya'ni etnogenez bosqichida va undan keyin ham har xil tarixiy sabablarga ko'ra, uning tarkibiga yangidan yangi etnik qatlamlar qo'shilib boradi [8].

Etnos nazariyasi borasida mashhur turkiyshunos olim L.Gumilev, etnos ijtimoiy hosila emas, balki biogeografik hosiladir. Etnos biosferaning tarkibiy qismi bo'lgani bois, undagi qonuniyatlarga bo'ysunadi, – deb [9] aytgan. Shuningdek, biologik primordializmning varianti sifatida "etnik maydon" gerotelesini (passionar nazariya)ni ilgari surdi. Uning fikricha, "Etnos – kishilarning tabiiy ravishda shakllangan uyushmasi bo'lib, a'zolari o'ziga xos xulq-atvor steriotiplariga ega. Ular o'zini analogik uyushmalarga qarama-qarshi qo'yadilar, bu qarama-qarshilik umumiy komplimentarlik – etnoguruhlardagi o'zaro hurmat-e'tibor hissi bilan belgilanadi"[10]. Komplimentarlik asosida esa "etnik maydon" yotadi. L.Gumelevning ta'kidlashicha, etnoslar yaxlit tizim sifatida mavjud bo'lib, etnik tizim – superetnoslar tarkibiga kiradi, o'z o'rnida etnosning elementlari – subetnoslar, konviksiyalar, konsorslardan iborat. Etnoslarning tabiiy-biologik xususiyati ular bioorganik olamning asosiy tarkibiy qismi, ma'lum bir geografik va iqlim sharoitlari hosilasi ekanligi bilan belgilanadi. L.Gumilev bu tezisni asosiy postulat sifatida o'zining biologik konsepsiya asosiga qo'yadi.

Etnos, birinchi navbatda, biosferaning fenomeni. “Biz, – deb yozadi u, – qay darajada ijtimoiy taraqqiyot sohibi bo‘lsak, shu darajada Yer biosferasining natijasimiz” [11].

Demak, yuqorida keltirilgan ta’riflardan shu xulosa keladiki, etnos na biologik, na ijtimoiy hodisa ekanligi bahsli jarayon bo‘lib, “etnos” tushunchasi ilmiy-nazariy va metodologik jihatdan to‘liq tadqiq etilmagan.

Natijalar. Millat shakllanishining ijtimoiy-siyosiy mohiyatini anglash, tadqiq qilish uchun ularning substansional asosi bo‘lgan “etnos” va “millat” tushunchalarini, ularning genezisini o‘rganish lozim. “Etnos” tushunchasi yunon tilidan olingan bo‘lib, uning etimologik ma’nosi xalq, qabila, to‘da, kishilar guruhi, degan ma’nolarni anglatadi.

Hozirda ushbu termini nafaqat etnologlar, balki faylasuflar, tarixchilar, siyosatshunoslar, sotsiologlar, psixologlar, hatto iqtisodchilar ham doimiy ravishda keng qo‘llamoqdalar, mazkur muammo bilan bog‘liq o‘zlarining turli-tuman qarashlarini bayon qilmoqdalar [12].

Siyosatshunos olim N.Mamanazarov yozganidek, “demos” kishilar guruhining muayyan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarda faol qatnashuvi qismini anglatadi, “etnos” termini muayyan joy, ya’ni hududda yashovchi xalqning lokal guruhini anglatadi. Hozirgi paytda “etnos” termini faqatgina ilmiy doira va ilmiy adabiyotlardagina qo‘llansa, “xalq” termini kundalik hayotning barcha ijtimoiy-siyosiy, madaniy, iqtisodiy va ma’naviy jabhalarida faol qo‘llaniladi. Shu jihatdan ham “etnos” va “xalq” tushunchalari ma’lum ma’noda bir-biriga yaqin bo‘lsa-da, ammo mazmun va mohiyat jihatidan bir-biridan farq qiladi [13].

Rossiyalik olim R.Sorokin “millat” ijtimoiy borliq sifatida mavjud emas [14], degan fikrni ilgari sursa, boshqa bir rus olimi V.Tishkov “Millat – siyosiy shior va safarbar qiluvchi vosita, ammo u ilmiy tushuncha emas. Uning yashashga huquqi yo‘q va u ilmiy tildan olib tashlanishi kerak” [15], deb hisoblaydi. Millat uzoq davom etgan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va etnomadaniy jarayonda, aniq hududiy doirada, til va o‘zlikni anglash birligi asosida shakllangan xalq etnik tarixining eng yuksak cho‘qqisi, o‘ziga xos madaniyat, ong va mentalitet zaminida tarkib topgan ijtimoiy birlik shakli hisoblanadi. Millat termini qadimda va o‘rta asrlarda asosan kelib chiqishi bir bo‘lgan, iqtisodiy va siyosiy jihatdan umumiylik kasb etgan ma’lum guruh kishilarga nisbatan qo‘llanilgan. Sharqda “millat” (arab: xalq) tushunchasi VIII asrda, arab xalifaligi tomonidan Movarounnahrning zabt etilishi davridan boshlab kirib kelgan. Ushbu tushunchalar negizida “mil” iborasi yotadi. “Mil” tushunchasi arab tilida “o‘zak”, “tub mohiyat”, “negiz”, degan ma’nolarni ifodalaydi. “Millat” tushunchasi esa keng miqyosda qo‘llanilib: 1) din, diniy jamoa; 2) ummat, ma’lum dinga e’tiqod qiluvchilar jamoasi; 3) xalq, millat kabi ma’nolarni anglatadi [16]. Yuqoridagi fikrga asos sifatida quyidagilarni keltirib o‘tish maqsadga muvofiq. Milla – din, diniy jamoa. Qur’onda Milla istilohi bilan majusiylik (18:20/19; 14:13/160), yahudiylik va xristianlik (2:120/114), Ibrohim (a.s)ning haqiqiy dini, uni yahudiylar xristianlar va majusiy-arabiylar tomonidan buzilganligi (6:161/162; 2:128/122; 130/124; 3:95/89; 4:125/124 va boshqalar) Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) tomonidan tiklangani va u Zotning izdoshlarini birlashtirganini anglatadi. Payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v.) tomonidan diniy belgilarga ko‘ra birlashgan kishilar uyushmasini anglatgan (q.Umma), Qur’ondagi istilohlar qatorida turadi. Milla istilohining ikki ma’noda (din – uyushma ekani Muhammad (s.a.v) zamondoshlari bo‘lgan shoirlar ijodida, o‘rta asr musulmon adabiyotida (mas., Tabariy, Ibn Xaldun), o‘rta asr hukmdorlari unvonlarida (mas., ilk G‘aznaviyalarda) ko‘zga tashlanadi. Istiloh “yo‘nalish”, “tariqat” ma’nosida ham ishlatilgan (mas., al-Hallojda). Usmoniylar saltanatida XV asr 2-

yarmidan Milla istilohi bilan (millat shaklda) davlat tomonidan rasman e'tirof etilgan va cheklangan muhtoriyat huquqini olgan diniy jamoalar (grek-pravoslav, arman-grigorian va yahudiyalar jamoasi)ni anglatgan. Yangi davrda Milla Istilohi avvalgi, Qur'ondagi ma'nosi bilan birga "xalq", "millat" kabi ma'noga ega bo'ldi.[17] Umma (arab., o'zbek tilida uning "ummat" shakli tarqalgan, ma'lum dinga e'tiqod qiluvchilar jamoasi) – Madinada Muhammad (s.a.v.) izlaridan borgan va islom dinini qabul qilgan kishilar jamoasi. Muhammad ummati deyilganda, ana shu jamoa a'zolari tushuniladi. Keyinchalik ummat umuman musulmonlar mazmunida talqin etilgan [18]. Yuqorida keltirilgan nazariya va qarashlar har bir davr uchun o'ziga hos ahamiyat kasb etgan ilmiy asoslangan qarashlar bo'lib, bu keying tadqiqotlar uchun muhim amaliy dastur bo'ladi. Bu esa tadqiqotchi-olimlar uchun ilm-fanda yangilik yaratishda poydevor vazifasini bajaradi. Millat va etnos tushunchalariga oid qarash, tahlillar, keyingi tadqiqotlar uchun yechim topishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Ernest Renan: "Millat – jon, ma'naviy tamoyil. Faqat ikki narsa ushbu jonni, ma'naviy tamoyilni tashkil qiladi. Biri – o'tmish, ikkinchisi – bugungi kun. Biri – umumiy meros haqidagi xotiralar, ikkinchisi – bugungi kundagi birga yashashga intilish"[19], degan fikrni ilgari surib o'tgan. Zero, bugungi zamon shiddati milliy davlat suvereniteti va millatni turli ta'sirlardan asrashda teran fikrlashni taqozo etadi. Bu borada, eng avvalo, milliy g'oyani hozirgi zamon talabidan kelib chiqib, innovatsion yondashuv asosida muayyan g'oyaga inson manfaatlari nuqtayi nazaridan kelib chiqib, yangicha ruh va mohiyat baxsh etish dolzarb vazifa hisoblanadi. Shu bilan birga, millatning shakllanishi va rivojida "siyosiy borliq" va "millat – siyosat – davlat" kategoriyalari muayyan hududda etnosning millat darajasida shakllanishi hamda e'tirof etilishi, jamiyatda uning siyosiy jihatdan ekzistensial mohiyati o'zlashtirilishi "etnos – millat – xalq – Vatan" tamoyili jamiyatning yaxlit siyosiy butunligini ta'minlashdagi funksiyasiga ko'ra, takomillashtirilishi milliy siyosatning aktori ekanligi alohida ahamiyat kasb etadi.

Адабиётлар/Литература/References:

1. Конрад Н.И. Запад и Восток. – М.: Наука, 1972. – С. 17.
2. Бромлей Ю. Этносоциальные процессы: теория, история, современность. – М: Наука, 1987. – с.333; Винер Б. Е.Этничность: в поисках парадигмы изучения//Этнографическое обозрение.1998.-№4.-с 20-32. Shaw M.Graur Dynamics.- New York, 1995.r.13-15.
3. Тишков В. Этничность, национализм и государство в посткоммунистическом обществе//Вопросы социологии. Москва: 1993.№1.-С.4.
4. Барт Р. Избранные работы: семиотика. Поэтика. -Москва.: Мысль,1989.-С.28-42.; Jackson R.Ethicity.In Social science concerts: A systematic analysis,Ed.byg.Sartory.Beverly Hills.-London,1984.-r.24-26.
5. Широкогоров С. Этнос. Исследование основных принципов изменения этнических и этнографических явлений // Известия восточного факультета Дальневосточного университета. Т.1. – Шанхай, 1923. – С. 13.
6. Бромлей Ю. Очерки теории этноса. - М.: Наука, 1983.– С. 34.
7. Asqarov A. O'zbek xalqi etnogenez va etnik tarixining ba'zi bir nazariy va ilmiy metodologik asoslari//Ozbekiston tarixi 2002. №4. 54–60-betlar
8. Шониёзов К. Ўзбек халқининг шаклланиш жараёни.– Т., 2001. – 86 б.
9. Марказий Осиёда анъанавий ва замонавий этномаданий жараёнлар. 1-қисм: Тошкент., 2005.

10. Гумелев Л.Этносфера: История людей и история природы. – М.: 1993. – С. 540.
11. Man in society. A biosocial perspective. N.Y., 1975. – P. 65.
12. Рыбаков С. Философия этноса. – М.:, 2001. – С. 5
13. Маманазаров Н. Мустақиллик ва миллий-этник жараёнлар. – Тошкент: ТМИ, 2004. – Б.7.
14. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество. – М.: 1992. – С. 248.
15. Тишков В. Пост Советское пространство: этночеловеческие проблемы («круглый стол»). Социологические исследования. №1, 1997. – С.52.
16. Ислом энциклопедияси. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат нашриёти”, 2004. – Б.160.
17. O‘sha manbaa – В.160.
18. Ислом энциклопедияси. – Тошкент: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат нашриёти”, 2004. – Б.240.
19. <http://jewishuz.org/RUS/>

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 6 (4) – 2024

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).